

DOI:10.26104/NNTIK.2023.99.99.038

Алиева Г.С., Кадыров Ш.И.

«ЖАШЫЛ» ЭКОНОМИКА ЖАНА АЙЫЛ ЧАРБАСЫН
ТУРУКТУУ ӨНҮКТҮРҮҮ

Алиева Г.С., Кадыров Ш.И.

«ЗЕЛЕНАЯ» ЭКОНОМИКА И УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ
СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА

G. Alieva, Sh. Kadyrov

«GREEN» ECONOMY AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT
OF AGRICULTURE

УДК: 338.631

Макалада айыл чарбасын трансформациялоо маселеси каралат. Туруктуу айыл чарбасын өнүктүрүүнүн негизги багыттары келтирилген. Органикалык айыл чарбасынын артыкчылыктары жана кемчиликтери талданды. "Жашыл" экономикада кирешелердин жана иш менен камсыз кылуунун өсүшү көмүртектин бөлүнүп чыгышын жана булганышын азайтууга, эркектер жана аялдар үчүн жеткиликтүү "жашыл" жумуш орундарын түзүүгө жана калктын жашоосу жана ден-соолугу үчүн жасымдуу чөйрөнү түзүүгө, энергияны, ресурстарды жана экосистемалык кызматтарды пайдалануунун натыйжалуулугун жогорулатууга багытталган мамлекеттик жана жеке инвестициялар менен камсыздоону уюштурат. Калктын экологиялык таза азык-түлүк менен камсыз болушун жогорулатуу, ресурстарды туруктуу башкаруу жана ресурстарды үнөмдөөчү, органикалык жана климатка туруктуу айыл чарбасын түзүүнү, башка өнүккөн өлкөлөр катары эле биздин Кыргызстаныбызда да зыяндуулугу аз болгон заттарды колдонуу аркылуу климатты, адам затын сактап калууну максат кылат.

Негизги сөздөр: айыл чарба, туруктуу өнүгүү, «жашыл» экономика, трансулуттук компания (корпорация), туруктуу айыл чарба, климат, инвестиция, таза экология, азык-түлүк ресурстары, экосистема.

В статье рассматривается вопрос трансформации сельского хозяйства. Перечислены основные направления развития устойчивого сельского хозяйства. Анализируются преимущества и недостатки органического земледелия. В «зеленой» экономике рост доходов и занятости может сократить выбросы углерода и загрязнение, создать доступные «зеленые» рабочие места для мужчин и женщин, создать благоприятную среду для жизни и здоровья людей, повысить эффективность использования энергии, ресурсов и экосистемы, пользование услугами организует предоставление целевых государственных и частных инвестиций. Она направлена на увеличение снабжения населения экологически чистыми продуктами питания, создание устойчивого управления ресурсами и ресурсосберегающего, органического и климатоустойчивого сельского хозяйства, как и в других развитых странах на сохранение климата и человека за счет использования меньшего количества вредных веществ.

Ключевые слова: сельское хозяйство, устойчивое развитие, «зеленая» экономика, транснациональная компания (корпорация), устойчивое сельское хозяйство, климат, инвестиции, чистая экология, продовольственные ресурсы, экосистема.

The article deals with the issue of transformation of agricul-

ture. The main directions of development of sustainable agriculture are listed. The advantages and disadvantages of organic farming are analyzed. In a green economy, income and employment growth can reduce carbon emissions and pollution, create affordable green jobs for men and women, create a favorable environment for people to live and health, and improve energy, resource and ecosystem efficiency. The use of services organizes the provision of targeted public and private investments. It is aimed at increasing the supply of the population with environmentally friendly food, creating sustainable resource management and resource-saving, organic and climate-sustainable agriculture, as in other developed countries, to preserve the climate and people through the use of fewer harmful substances.

Key words: agriculture, sustainable development, green economy, transnational company (corporation), sustainable agriculture, climate, investments, clean ecology, food resources, ecosystem.

“Жашыл” экономика акыркы он жылдарда эн көп талкууланган экономикалык түшүнүктөрдүн бири. Бул ресурстар колдонулуп, бирок түгөнбөй турган өнүгүүнү билдирет, кайра иштетүүгө караганда аз калдыктар өндүрүлөт. Ошентип, экономика жаратылышты бузбай алдыга жыла алат. Кыргызстан жашыл ыкмаларды жайылтууга мүмкүнчүлүгү чоң өлкө деп эсептелет”.

“Жашыл” экономиканы аныктоо туруктуу экономиканын концепциясын алмаштырбайт бирок туруктуулукка жетишүү үчүн негиз болуп саналат. Туруктуулук бойдон калууда маанилүү узак мөөнөттүү максат, бирок ага жетүү үчүн экономиканы түзүү керек. ЮНЕП “жашыл” экономиканы көтөрүүчү экономика катары аныктайт элдин жыргалчылыгы социалдык адилеттүүлүктү камсыз кылат жана ошону менен бирге экологиялык тобокелдиктерди жана анын жакырлануусун олуттуу түрдө азайтат.

Кыргыз Республикасында “жашыл” экономиканы түшүнүү адамдардын бакубаттуулугун жогорулатууга жана социалдык адилеттүүлүктү чыңдоого, ошол эле учурда айлана-чөйрө үчүн тобокелдиктерди олуттуу азайтууга, жаратылыш капиталын сактоого жана көбөйтүүгө, ресурстарды натыйжалуу пайдаланууга жана өлкөнүн табигый экосистемаларын сактоого дем берүүчү экономика катары аныкталган. “Жашыл” экономикада кирешелердин жана иш менен камсыз кылуунун өсүшү көмүртектин бөлүнүп чыгы-

шын жана булганышын азайтууга, аялдар жана эркектер үчүн жеткиликтүү "жашыл" жумуш орундарын түзүүгө жана калктын жашоосу жана ден соолугу үчүн жагымдуу чөйрөнү түзүүгө, энергияны, ресурстарды жана экосистемалык кызматтарды пайдалануунун натыйжалуулугун жогорулатууга багытталган мамлекеттик жана жеке инвестициялар менен камсыздалат.

Учурдагы кемчиликтер. Тышкы энергия булактарынан көз карандылык, тике чет өлкөлүк инвестициялардын төмөн деңгээли, экономиканы борборлоштуруунун жогорку даражасы менен жеке сектордун үлүшүнүн аздыгы, чакан жана орто ишканалардын алсыз сектору, учурдагы кайчылаш субсидиялоо, даяр эместик сыяктуу татаалдаткан факторлор катары экологиялык жактан таза дыйканчылык үчүн айыл чарбасы, жакшы даярдалган стратегияларды, программаларды жана пландарды ишке ашыруу үчүн мамлекеттик каржылоонун жетишсиздиги.

Айыл чарбасынын типтери, өнүккөн өлкөлөрдө акыркы мезгилдерде айыл чарбасын өнөр жайга айландыруу, тамак-аш өндүрүү процесси, машина жана аз кол менен жасалган ири жогорку өндүрүмдүү капиталисттик экономикалар үстөмдүк кылган жерде иштеген фермердик чарбалар же фермердик чарбалар ири ишканалар менен келишим түзүү (мисалы, компания 600 миң фермер чарбалары менен келишимдер боюнча иштейт).

Өнүккөн өлкөлөрдө бул чарбалар калкыны тамак-аш азыктары менен ашыкча камсыз кылууда.

Ошол эле учурда бул өлкөлөрдүн калкынын жарымы ашыкча салмакта, туура эмес тамактанууда, ал эми индустриалдык айыл чарба кыртыштардын жакырлануусу жана азайышы, бузулушу аркылуу айлана-чөйрөгө олуттуу зыян биологиялык түрлөрдү сактоо, төрөт учурунда минералдык жер семирткичтер, пестициддер менен булгануу жана мал чарба комплекстеринин ишинин калдыктары.

Айыл чарба жана өнөр жай системасы. Өндүрүш ысырапкорчулук болуп саналат, мисалы: Англияда жашылчалардын 40% га чейин жараланган бойдон калат, ал эми тамак-аштын 50% түздөн-түз таштандыга кетет (адатта супер базарларда сактоо мөөнөтү аяктагандыктан).

Өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдө, негизинен, аз өндүрүмдүү, айыл чарба, экономикалык негизде экстенсивдүү типтеги туруктуу эмгекке алып келе турган кол эмгегин өнүктүрүү, айыл чарба жерлерин көбөйтүү токой аянтын кыскартуу. Ал бул өлкөлөрдүн калкын жетиштүү азык-түлүк менен камсыз кылбайт (болжол менен 1 миллиард адам ачка). Ошол эле учурда жер шарынын калкынын 40% жашоо каражаттары менен камсыз кылынат.

Айыл чарба жана тамак-аш өндүрүшүнүн эсеби. Ошентип, заманбап айыл чарбасы дүйнөнү жетиштүү

деңгээлде камсыз кыла албайт айлана-чөйрөгө терс таасирин тийгизет.

Артыкчылыктуу багыттар. Калктын экологиялык таза азык-түлүк менен камсыз болушун жогорулатуу ресурстарды туруктуу башкаруу жана ресурстарды үнөмдөөчү, органикалык жана климатка туруктуу айыл чарбасы.

Кыргыз Республикасында айыл чарба артыкчылыктуу багыттардын бири болуп экономиканын реалдуу секторунун багыттары. Ал көп тармактуу:

- Айыл чарба өндүрүшү - өсүмдүк өстүрүү, мал чарбачылыгы, суу чарба.

- Айыл чарба жана ирригация, өсүмдүктөрдү коргоо жана карантин, механизация, ветеринария, жер пайдалануу, тамак-аш жана кайра иштетүү өнөр жайы.

- Айыл жеринде өлкөнүн калкынын 65% дан ашыгы жашайт.

- Өлкөнүн экономикасынын агроөнөр жай сектору негизги сектор болуп саналат,

- Өлкөнүн азык-түлүк коопсуздугун жана калкты иш менен камсыз кылуу

- Айыл чарба өндүрүшүндөгү жумуштуулуктун 32% ке жакынын түзөт, мында

- алардын 40% аялдар. Көпчүлүк учурда, чечим кабыл алуу фермердик чарбалардын жер үлүштөрүн өстүрүү усулдарынын үй чарбалары (80% учурларда бул эркектер).

- Айыл чарбасында республиканын ИДПсынын 14% га жакыны түзүлөт. Жалпы:

- Айыл чарба өндүрүшүнүн үлүшү мал чарбасынын продукциясынын

- 48%, өсүмдүк өстүрүү 50% га жакын, токой чарбасы, балык чарбасы жана кызмат көрсөтүү 2% га жакын.

- Продукциянын негизги көлөмү дыйкан (фермердик) чарбалар жана жарандардын жеке көмөкчү чарбалары (96%). Учурда өлкөдө 428 миңден ашык фермердик чарба иштейт, алардын 20,2% (85043) аялдар башчылык кылат.

- Республикада агроклиматтык шарттар өстүрүү үчүн жагымдуу буудай, жүгөрү, арпа, картошка, пахта жана башка кээ бир өсүмдүктөр.

Бирок, глобалдык себептерден улам гидрологиялык жана температуралык режимдердин өзгөрүшү климаттын өзгөрүшү (жаздын аягында жана күздүн башында үшүк, жогорку температура айлана-чөйрөнүн булганышы жана жайсыз мелиоративдик абал жана жер участкаларын толук пайдаланууну чектейт.

Милдеттери жана негизги багыттары туруктуу айыл чарбасын өнүктүрүү чарбалар. "Жашыл" экономиканы өнүктүрүү үчүн төмөнкүлөр зарыл:

- Айыл чарбасынын өндүрүмдүүлүгүн жогорулатуу, аны туруктуу кылуу. Туруктуу айыл чарба (аппарат).

- Кайра жаралуучу жана калыбына келбеген ресурстардын балансын сактоо менен жогорку сапаттагы жана ден-соолукка коопсуз тамак-аш өндүрүшүн камсыз кылат жана ошону менен бирге экосистемага мүмкүн болгон зыян. "Башкы милдети – туруктуу айыл чарба жана айыл чарбасын өнүктүрүү-тамак-аш өндүрүшүнүн деңгээлин туруктуу жол менен жогорулатуу жана азык-түлүк коопсуздугун камсыз кылуу".

Туруктуу айыл чарбасы негизделген коомдук адилеттүүлүк үчүн, б.а. жакырчылыкты жоюу үчүн ал дыйкандардын жана айыл чарба кызматкерлеринин эмгегине адилеттүү сыйлык берүүнү камтыйт:

- Айылдык коомду жана айылдык жашоо образын сактайт, этикалык эрежелерди сактайт жаныбарлар жана жаратылыш айлана-чөйрө менен болгон мамилеси.

"Жашыл" экономика принциптерине ылайык, өнөр жай товарлары, чийки заттар жана тамак-аш азыктарынын заманбап катышы эркин рыноктун мыйзамдарына, ТНКнын үстөмдүгүнө байланыштуу бурмаланган мүнөзгө ээ. Ошондой эле шаарлардын экономикалык күч борборлору катары өсүшүнө, айылдарды эксплуатациялоого калк (айыл чарбасынын донору болгон жана болуп кала берет).

Зарыл болгон булактардын бири туруктуу өнүктүрүүгө өтүү үчүн экономикалык, болуп саналат мамлекеттик субсидия. Боюнча дүйнөлүк ИДПнын 1% өкмөттүн Туруксуз айыл чарбасын субсидиялоого жумшалат (мисалы, пестициддерди сатып алуу же минералдык жер семирткичтер) керек болгондо тескерисинче-субсидиялоодо артыкчылык "жашыл" технологияларга берилүү.

Тыянактар:

1. Ар бир аймакта органикалык дыйканчылык жүргүзүү жана айыл чарба продукциясын өндүрүүнү

керектөөчүлөрдүн суроо талабына ылайыкташтыруу, себеби дүйнөлүк рынокто азык-түлүк ташуу кымбатка турат.

2. Органикалык дыйканчылык аркылуу өндүрүлгөн айыл чарба продуктылары керектөөчүлөр тарабынан эң көп суроо талапка ээ болгондуктан, аны тез жана атайын сапаты бузулбай сакталган абалда жеткирүү жолун карап, чечүү. Ошол эле убакта бул айыл чарба продуктыларын сатуу үчүн атайын органикалык азык-түлүк дүкөндөрүн түзүү же супермаркеттерде атайын бөлүмдөрдү ачуу зарыл.

3. Органикалык азыктар ден-соолукка пайдалуу экендиги талашсыз (айрыкча жаш балдар, кош бойлуу аялдар жана чоң адамдар үчүн да пайдалуу бологон табигый витаминдерди өзүнө камтыйт).

Аларга суроо-талап жыл сайын өсүп жатат, бул биопродуктуларды өндүрүүнү жолго койуу зарыл. Дыйкандарга мамлекеттен колдоо, органикалык айыл чарба сыяктуу, субсидия керек.

Адабияттар:

1. <https://kg.manas.news/economy/turizm-zhana-ajyl-charbasy-n-g-n-n-artykchylkyktuu-bagyttary/>
2. <https://www.facebook.com/> Зеленая экономика и устойчивое развитие частного сектора в КР.
3. Кыргыз Республикасында жашыл экономикага өтүү боюнча Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин коомдук кеңеши жөнүндө ЖОБО 2018-жылдын 28-июнундагы №2532-VI токтому менен бекитилген
4. Карбекова А.Б., Сайпидинов И.М., Карбекова М.Ж. Современные проблемы и перспективы развития органического сельского хозяйства в Кыргызской Республике. / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2022. №. 2. - С. 139-142.
5. Жапаров Г.Д., Тазабекова Г.А. Переход от традиционного сельского хозяйства к органическому как инновация в сельском хозяйстве Кыргызской Республики. / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2022. №. 3. С. 181-185.